

Teorijska rasprava stvarnog i virtualnog identiteta u sociologiji znanja

Kajari, Hana

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:092360>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Hana Kajari

**TEORIJSKA RASPRAVA STVARNOG I
VIRTUALNOG IDENTITETA U
SOCIOLOGIJI ZNANJA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Hana Kajari

**TEORIJSKA RASPRAVA STVARNOG I
VIRTUALNOG IDENTITETA U
SOCIOLOGIJI ZNANJA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: Ivan Markešić, prof. dr. sc.

Sumentor: Erik Brezovec, mag. soc. et mag. educ. soc.

Zagreb, 2020.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Teorija socijalne konstrukcije zbilje Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna	2
2.1 Zbilja svakodnevnog života	2
2.2 Društvo kao objektivna zbilja	5
2.3 Društvo kao subjektivna zbilja.....	8
3. Primjena teorije konstrukcije zbilje Bergera i Luckmanna na virtualnu zbilju	10
3.1 Identitet	10
3.2 Problematika interneta i društvenih mreža	12
4. Suvremena problematizacija stvarnog i virtualnog.....	13
4.1 Teorija predstavljanja Ervinga Goffmana u kontekstu međuodnosa virtualnog i stvarnog identiteta	13
4.2 Jean Baudrillard	14
4.3 Manuel Castells.....	15
5. Zaključak.....	17
6. Literatura.....	18

1. Uvod

Današnje moderno društvo karakterizira visok stupanj komunikacije različitim kanalima. Komunikacija se ne odvija više samo licem u lice, već postoji i virtualna komunikacija. Internet i društvene mreže uvelike su promijenili društvo, stvarivši novi oblik identiteta, tzv. virtualni identitet.

Razvila se cijela nova stvarnost, virtualna realnost, u kojoj većina ljudi sudjeluje. Virtualna realnost uvelike utječe na konstrukciju zbilje svakog pojedinca. Ovaj rad analizirat će teoriju konstrukcije zbilje sociologa Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna, te ju primijeniti na virtualnu stvarnost.

Cilj ovog rada je istražiti međuodnos virtualnog i stvarnog identiteta kod ljudi, u teorijskom konceptu sociologije znanja.

U prvom će dijelu rada biti analizirana teorija konstrukcije zbilje autora Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna, te će biti objašnjeni osnovni pojmovi na kojima se ona temelji. Drugi dio rada za fokus će imati primjenu te teorije na virtualnu stvarnost. U ovom dijelu bit će razrađen pojam identiteta, te objašnjen pojam interneta i društvenih mreža. U trećem dijelu rada bit će izložena stajališta triju suvremenih sociologa – Ervinga Goffmana, Jeana Baudrillarda i Manuella Castellsa, o problematizaciji stvarnog i virtualnog.

2. Teorija socijalne konstrukcije zbilje Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna

Knjiga Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna pod naslovom *Socijalna konstrukcija zbilje* objavljena je 1966. Dvije su osnovne teze ove knjige. Prvo, stvarnost tj. zbilja je društveno konstruirana, te drugo, sociologija znanja analizira proces konstrukcije stvarnosti. Što se tiče prve teze, ona ne znači da se radi o nečemu imaginarnome, fiktivnome, nerealnome. Ona znači da se društvo, čiji smo mi članovi, konstruira ljudskim djelovanjem. Druga teza odnosi se na to kako se društvo konstruira, na što se misli pod društvenom konstrukcijom, koji procesi sačinjavaju konstrukciju društvene zbilje itd. (Berger, Luckmann, 1992: 15, 37).

2.1 Zbilja svakodnevnog života

Ključne riječi knjige su *zbilja* i *znanje*. Filozofski pogled na zbilju podrazumijeva pitanje o prirodi zbilje, o istini, te pitanje o tome što mi sami znamo o zbilji. S druge strane, sociolozi na zbilju gledaju drugačije. Sociološki pogled podrazumijeva da zbilja postoji kao entitet nezavisan od nas samih, odlučimo li mi to prihvatiti ili ne. Znanje osigurava da je fenomen zbilje stvaran, nedvojen, te da zaista postoji. Sociologija podrazumijeva da postoje različite zbilje koje podrazumijevaju odgovarajuće znanje (Berger, Luckmann, 1992: 15,16).

Generalno, ljudi imaju tendenciju subjektivne podražaje doživljavati kao objektivnu stvarnost. Stoga zbilju svakodnevnog života olako shvaćaju, jer u suprotnom nebi bili u stanju funkcionirati u društvu. No, kada se radi o sociologiji, njezina poanta je upravo propitivanje analiza i kritika. Sociolozi u svojim istraživanjima ništa ne „uzimaju zdravo za gotovo“, tj. ništa ne shvaćaju uobičajenim ili normalnim (Berger, Luckmann, 1992: 16,17).

Zbilja svakodnevnog života naziva se *zbilja par excellence*. Ona je vrhovna zbilja i najvažnija je za svakog pojedinca. Zbilja par excellence je uređena zbilja. To znači da je fenomen zbilje svakodnevnog života predodređen obrascima koji su neovisni o našem shvaćanju njih. Zbilja par excellence je objektivna odnosno opredmećena zbilja, zato što je sačinjena od objekata koji su utvrđeni kao takvi prije dolaska pojedinca u zbilju (Berger, Luckmann, 1992: 39).

Zbilja par excellence podijeljena je sektore. Prvi sektor pretpostavlja rutinu bez smetnji, dok drugi sektor karakterizira određena smetnja, odnosno problem. Dokle god u zbilji svakodnevnog

života nema smetnji, dokle god rutina teče nesmetano, ta zbilja smatra se normalnom. Čim nastupi prekid tog kontinuiteta, dolazi do problematične situacije. Primjerice, dvoje ljudi stupe u brak. Prvih nekoliko godina vrlo su sretni, njihov život je stabilan i oni takvu zbilju smatraju normalnom. Nakon par godina, jedna osoba počne zlostavljati drugu, te se njihova zbilja promijeni zbog problema koji je nastupio. U takvom slučaju, spomenuti normalan, rutinski sektor zbilje, postaje problematičan i dolazi u pitanje. Sada se on više ne čini stabilan i siguran kao prije. Kada dođe do ovakvih situacija, zbilja svakodnevnog života nastoji integrirati problematični sektor u rutinski sektor. Taj proces odvija se uz pomoć znanja svakodnevnog života. Ono sadržava upute za rješavanje ovakvih situacija (Berger, Luckmann, 1992: 42,43).

Zbilju svakodnevnog života dijelimo s drugima. Glavno iskustvo drugoga zbiva se u situacijama licem-u-lice. U interakciji licem-u-lice drugoga doživljavamo jasno te s njime dijelimo trenutak. Subjektivnost drugoga u interakciji licem-u-lice izuzetno je bliska. U interakciji licem-u-lice postoji kontinuirana recipročnost. U takvoj interakciji članovi su svjesni neposredne međusobne prisutnosti. Svijest o tome je dio cjelokupne realnosti svakodnevnog života, i kao takva je masivna i prinudna. Drugi za nas može biti realan i u slučaju da mu nismo fizički blizu. To je moguće upravo zato što postoji zbilja par excellence koja podrazumijeva određeno znanje. Pomoću tog znanja pretpostavljamo što drugi misle, kako se osjećaju i slično. Međutim, u punom smislu riječi, drugi mi postaje realan tek kada sam s njime u interakciji licem-u-lice. Zanimljivo je kako su nam u interakciji licem-u-lice, zbiljskiji drugi nego mi sami. Bolje poznajemo drugoga jer nam se on oprisutnjuje neposredno. Spoznaja samoga sebe nije u tolikoj mjeri raspoloživa, te zahtjeva refleksiju. Najčešći povod samorefleksiji je stav drugoga prema nama. Dakle, samorefleksija je u biti zrcalni odgovor na tuđe stavove o nama (Berger, Luckmann, 1992: 47, 48, 158).

Stoga, interakcija licem-u-lice vrlo je fleksibilna i teško može sadržavati krute obrasce, no ako se zbiva u svakodnevnim situacijama polazno je uokvirena obrascem. Zbilju svakodnevnog života karakteriziraju tipizirajuće sheme koje su uzajamne i podložne međusobnom uplitanju. U interakciji licem-u-lice tipizacijske sheme neprestano pregovaraju. Osim iskustva licem-u-lice, postoji i iskustvo na daljinu. Ono ne podrazumijeva fizičku bliskost. Na primjer, osoba snimi video i objavi ga na internetu. U periodu snimanja videa osoba je u stvari vodila razgovor s kamerom, a nije pred sobom imala publiku pa nije mogla vidjeti izraze lice gledatelja i dati tome

smisao. No, ta osoba zna da publika postoji i da su ti ljudi hipotetski prisutni, da su zainteresirani te da slušaju i gledaju video koji je ona snimila. Ta činjenica označava jednu vrstu subjektivne bliskosti, bez obzira na fizičku distancu (Berger, Luckmann, 1992: 47,48).

Sociologija znanja podrazumijeva znanje svakodnevnog života koje je relevantno za zbilju u kojoj se pojedinac nalazi. Na primjer, ja znam koristiti računalo u okviru svojih svakodnevnih potreba, ali znam vrlo malo o samoj izradi računala i o funkcioniranju softvera. Nemam potrebu za tim znanjem, budući da mi ono nije nužno u mojoj zbilji svakodnevnog života. S druge strane, za osobu koja se bavi programiranjem, takvo znanje nije irelevantno, već joj je potrebno u zbilji svakodnevnog života. Znanje svakodnevnog života je zajedničko no nije univerzalno. Iako živimo u globaliziranom društvu, koje je uopćeno, postoji razlika u znanju svakodnevnog života svih pojedinaca. Znanje svakodnevnog života razlikuje se ovisno o društvenoj skupini, državi, narodu ili kulturi. Primjerice, moje „sada“ se ne podudara u potpunosti s nečijim tuđim „sada“. Zbilju svakodnevnog života karakterizira relativnost. Postoji mnogo zbilja svakodnevnog života. Jednako kao što je zbilja svakodnevnog života relativna, relativno je i znanje. Primjerice, ono što je realno redovniku u Tibetu, nije nužno realno poslovnom čovjeku u Americi. Znanje svakodnevnog života nije intelektualno znanje, već je to znanje koje nam pomaže da funkcioniramo u svakodnevnim situacijama. Također, to su procesi kojima to znanje postaje društveno prihvaćeno, utemeljeno i legitimizirano (Berger, Luckmann, 1992: 63,64).

Prijelaz iz jedne zbilje u drugu ključan je za ovaj rad. U kasnijem poglavlju rada pisat ću o prijelazu iz virtualne zbilje u realnu zbilju, stoga je važno da razjasnim sam fenomen prijelaza. Jednostavan primjer prijelaza iz jedne zbilje u drugu jest san i buđenje iz sna. Dok nismo budni sanjamo i u tom periodu je san naša realna zbilja. Kada se probudimo, prelazimo iz zbilje sna u zbilju našeg svakodnevnog života, te proživljavamo trenutak šoka. Taj šok uzrokovan je promjenom fokusa pažnje kojeg prijelaz iz jedne zbilje u drugu podrazumijeva. Različite zbilje podrazumijevaju različito razmišljanje, različite simbole, različitu upotrebu jezika, te različite obrasce ponašanja (Berger, Luckmann, 1992: 39).

Jezik je, kao sistem glasovnih znakova, najvažniji sistem ljudskog društva. Temelji jezika nalaze se u intrinzičnoj sposobnosti ljudskog organizma za glasovnu ekspresivnost, dakle, u svima nama utkana je svijest o jeziku i o govoru jezikom. Jezik je dio zbilje par excellence. Dakle, ima svojstvo objektivnosti. Jezik susrećemo kao nešto izvanjsko i prinudno. Razumijevanje jezika

ključno je za razumijevanje zbilje svakodnevnog života. Jezik ima sposobnost komuniciranja značenja koja nisu direktni izražaji subjektivnosti „ovdje i sada“. Jezik je ključan za spomenute koncepte interakcije, znanja, zbilje i tipizacije. Jezik u interakciji licem-u-lice ima inherentno svojstvo uzajamnosti. Čovjek svoje misli izgovara na glas te ih čuje on sam i ostali sudionici interakcije. Takvu intersubjektivnu bliskost ne može imati niti jedan drugi znakovni sistem. Uz to, jezik tipizira iskustva. Svaka osoba stavlja iskustva u određene kategorije i tako ona imaju značenje za nju i za druge. Tom tipizacijom iskustva postaju anonimna. Primjerice, jedan zet se posvađa s punicom. To iskustvo se tipizira pod nazivom „nevolja s punicom“ i tada to tipizirano iskustvo može biti primjenjivo i na druge zetove. Također, jezik aktualizira čitav svijet, čak i kada osoba razgovara sama sa sobom. Jezik ne aktualizira samo meni bližnje ljude koji nisu fizički prisutni nego i one ljude koje sam upamtila u prošlosti ili neke izmišljene ljude iz budućnosti. Jezik osim toga, može transcendirati zbilju svakodnevnog života. Izvrstan primjer je san. Kao što sam ranije objasnila, radi se o prijelazu iz jedne zbilje u drugu. Interpretirajući san, osoba ga jezično integrira u svakodnevni život. Time se san premješta iz nerealnog, tj. iz zbilje snova, u zbilju svakodnevnog života (Berger, Luckmann, 1992: 55-59).

2.2 Društvo kao objektivna zbilja

Čovjek, za razliku od životinja, nema čvrsto strukturiranu okolinu prilagođenu njemu samome. Čovjekov odnos s okolinom označava otvorenost svijetu. Ljudi različito funkcioniraju na različitim dijelovima svijeta, različito se ponašaju ovisno o tome kojoj kulturi pripadaju i slično. S druge strane, uzmimo primjer konja, koji su na svim geografskim područjima u prilično savršeno strukturiranom odnosu s okolinom koja ih okružuje. Ljudi se razvijaju kada se već nalaze u odnosu sa svojom okolinom. To znači da se čovjekom ne postaje rođenjem. Autori ovdje rade poveznicu s Meadom, koji je rekao da se osobom ne rađamo, nego osobom postajemo. Osoba nije prirodna datost. Prvo smo ljudsko biće, zatim tijekom života postajemo osobom. Osobom postajemo razvojem svijesti i samosvijesti, a to dvoje nam omogućava reflektivnost. Drugim riječima, reflektivnost prethodi osobi. Ljudsko biće u procesu razvoja u suodnosu je s okolinom i značajnim drugima (Berger, Luckmann, 1992: 69, 158).

Ljudski organizam karakterizira visok stupanj plastičnosti i fleksibilnosti. Postoji onoliko načina postajanja čovjekom koliko postoji kultura u svijetu. Premda postoje određene karakteristike

koje su dio ljudske prirode, te koje karakteriziraju svakoga, čovječnost je ipak socio-kulturalna varijabla. Mnogo je značajnije reći da čovjek sam konstruira svoju prirodu, odnosno svoju narav. Kraće rečeno, čovjek konstruira samoga sebe (Berger, Luckmann, 1992: 67-69).

Ljudsko djelovanje podložno je navikavanju. Djelovanje koje se često ponavlja uobličuje se u obrazac koji se sprema u zalihu znanja pojedinca, te on taj obrazac s vremenom počne uzimati zdravo za gotovo. Tako se sužava izbor načina djelovanja. Također, navikavanjem se gubi potreba za definiranjem situacija koje su se prethodno dogodile, budući da je pojedinac njima već pridao određeno značenje. Procesi navikavanja prethode institucionalizaciji. Pretvorba ljudskog djelovanja u naviku podudara se u empiriji s institucionalizacijom (Berger, Luckmann, 1992: 74,75).

Berger i Luckmann navode ključne osobitosti institucionalizacije:

Institucionalizacija se zbiva kadgod postoji uzajamno tipiziranje naviknutih postupaka od strane tipova djelatnika. Drugačije rečeno, bilo koja takva tipizacija je institucija. Valja naglasiti upravo recipročnost institucionalnih tipizacija, kao i to da u institucijama nisu tipični samo postupci, nego i djelatnici. Tipizacije naviknutih postupaka koje konstruiraju institucije uvijek su zajedničke. One su raspoložive svim članovima posebne društvene grupe o kojoj se radi, a sama institucija tipizira kako individualne aktere, tako i individualne akcije (Berger, Luckmann, 1992: 75).

Nadalje, glavni elementi institucionalizacije su povijesnost i kontrola. Uzajamne tipizacije se nadograđuju kroz povijest. One ne mogu nastati trenutačno. Sve institucije imaju povijest, čiji su ujedno proizvod. Također, druga karakteristika institucionalizacije je kontrola društva. Kontrola se vrši pomoću prethodno ustanovljenih obrazaca vladanja (Berger, Luckmann, 1992: 76).

Institucionalan svijet je objektivna zbilja. Zbog elementa povijesnosti, on datira ranije od pojedinca. Ta zbilja bila je tu prije njega i bit će poslije njega. Povijest, kao tradicija postojećih institucija ima karakter objektivnosti. Institucije su pojedincu izvanjske i prinudne, jednako kao što je i zbilja par excellence. Institucionalizirani svijet je, koliko god nam se činio masivan i samostalan, produkt ljudskog djelovanja. Institucionalizirani svijet objektivno je konstruiran. Institucionalizacija nije ništa drugo nego objektivizirano ljudsko djelovanje. Odnos čovjeka kao proizvođača društvenog svijeta, i samog društvenog svijeta je dijalektički. To znači da čovjek i

njegov društveni svijet, odnosno okolina, uzajamno djeluju jedan na drugoga (Berger, Luckmann, 1992: 81,82).

U svijesti pojedinca odvija se proces sedimentacije iskustava. Ona se talože kao zapamćeni entiteti u zalihi znanja pojedinca. Ti entiteti predstavljaju objektivirana značenja institucionalnog djelovanja (Berger, Luckmann, 1992: 89,90).

Temelj institucionalizacije leži u tipizaciji vlastitog i tuđeg djelovanja. Uloge su te koje reprezentiraju institucionalni poredak. Zajednička zaliha znanja sadržava standarde realizacije uloga. Ti standardi dostupni su najčešće svima ili pak samo onima koji su potencijalni izvođači uloga. Proces navikavanja i objektivacije ključan je za izvedbu uloga. Budući da se temelje na institucionalizaciji, uloge imaju kontrolirajući karakter (Berger, Luckmann, 1992: 93-95).

Legitimacija, uz institucionalizaciju, predstavlja drugi važan element objektivne zbilje. Autori daju vrlo detaljnu definiciju legitimacije:

Legitimaciju kao proces najbolje se može opisati kao „drugostupanjsko“ objektiviranje značenja. Legitimacija proizvodi nova značenja, koja služe za integriranje značenja što ih se pridaje disparatnim institucionalnim procesima. Funkcija je legitimacije da „prvostupanjske“ već institucionalizirane objektivacije učini objektivno raspoloživima i subjektivno uvjerljivima (Berger, Luckmann, 1992: 115).

Legitimacija je vrlo bitna u kontekstu institucionalnog poretka. Legitimacijom se objektivnim značenjima u institucionalnom poretku pripisuje kognitivna valjanost. Stoga, legitimacija opravdava institucionalizaciju. Postoje četiri razine legitimacije. Prva razina predstavlja začetak legitimacije. Ta razina je predteorijska te podrazumijeva samoevidentno znanje na koje se sve daljnje teorije oslanjaju. Sljedeću razinu karakteriziraju teorijski sudovi rudimentarne forme. Točnije, to su sheme koje objašnjavaju i povezuju grupacije objektivnih značenja. Treću razinu legitimacije predstavljaju teorije kojima se određeni institucionalni sektor legitimira u sastavnicama korpusa znanja. Posljednju razinu legitimacije tvore simbolički univerzumi. Simbolički univerzum predstavlja shemu svih značenja koja su subjektivna te društveno objektivirana. Simbolički univerzum, osim zbilje par excellence obuhvaća i marginalne situacije koje pripadaju zbilji snova i zbilji fantazija. Simbolički univerzum bazira se na društvenim objektivizacijama, koje se stvaraju pomoću simbola i jezika (Berger, Luckmann, 1992: 116-119).

2.3 Društvo kao subjektivna zbilja

Sveobuhvatno i konzistentno uvođenje pojedinca u objektivnu zbilju odvija se putem socijalizacije. Pojedinaac nije rođen kao član društva. Rođen je s predispozicijom za društvenošću, te s vremenom postaje članom društva. Početna točka vremenskog slijeda tijekom kojeg se odvija uvođenje pojedinca u društvenu dijalektiku je pounutrivanje (Berger, Luckmann, 1992:155).

Berger i Luckmann pounutrivanje definiraju kao:

Neposredno zahvaćanje ili interpretiranje objektivnog događaja kao nečega što izražava značenje, tj. kao manifestacije subjektivnih procesa nekoga drugoga, procesa koji time postaju subjektivno smisleni i za mene samoga (Berger, Luckmann, 1992: 155).

Pounutrivanje predstavlja osnovu za razumijevanje drugih oko nas i cijele socijalne zbilje. Primarna socijalizacija ima ključnu ulogu u kontekstu pounutrivanja. Ona se ostvaruje u prvim godinama života. Ključna je za daljnji razvoj pojedinca. Putem primarne socijalizacije se postaje članom društva. Primarnu socijalizaciju karakterizira kognitivno učenje govora, misaonih sposobnosti, usvajanje kulturnih obrazaca, normi, vrijednosti i uloga (Berger, Luckmann, 1992: 156).

U kontekstu primarne socijalizacije izuzetno je važno djelo Georga Herberta Meada, *Um, osoba i društvo u kontekstu socijalnog biheviorista*. Ključni pojam ovog djela je generalizirani drugi. Pod tim pojmom Mead podrazumijeva ulogu koju drugi nama daju, te koju očekuju da prihvatimo. To je cjelokupno znanje o tome kako djelovati u određenom trenutku. Drugim riječima, to su poopćeni stavovi zajednice. Generalizirani drugi odgovara Freudovom pojmu superega. Kroz fazu igre dijete preuzima uloge i stavove značajnih drugih. Točnije, dijete pounutruje uloge i stavove značajnih drugih i pretvara ih u vlastite. Kroz fazu igranja dijete shvaća da su uloge na društvenoj razini i da svi ostali oko njega posjeduju uloge. Drugim riječima, u fazi igranja dijete internalizira obrasce generaliziranih drugih (Mead, 2003: 147-157).

Berger i Luckmann generalizirane druge nazivaju značajni drugi. Svaki pojedinac kroz proces socijalizacije susreće značajne druge. Značajni drugi pojedincu su prinudni, te su dio objektivne

zbilje. Oni predstavljaju posrednike objektivne zbilje, te tijekom posredovanja modificiraju samu zbilju (Berger, Luckmann, 1992: 157).

U primarnoj socijalizaciji emocije imaju veliki značaj. Identifikacija djeteta sa značajnim drugima odvija se kroz emocije. Pounutrivanje se događa isključivo u slučaju identifikacije. Identificiranjem sa značajnim drugima, dijete identificira samo sebe tj. stječe svoj identitet. Identitet, odnosno sopstvo je stoga refleksivan entitet. Ono je refleksija stavova značajnih drugih spram djeteta (Berger, Luckmann, 1992: 158).

Završetak primarne socijalizacije obilježava uspostava pojma generaliziranog drugog u svijesti pojedinca. U tom trenutku, pojedinac predstavlja efektivnog člana društva koji subjektivno ima sopstvo i svijet. Proces pounutrivanja društva, identiteta i zbilje nije jednokratn, već traje čitav život (Berger, Luckmann, 1992: 163, 164).

U kasnom djetinjstvu, nakon primarne socijalizacije, nastupa sekundarna socijalizacija. Nju karakterizira pounutrivanje institucionalnih „pod-svjetova“. U ovom stadiju socijalizacije pojedinac stječe znanje koje je specifično za određene uloge. Za razliku od primarne socijalizacije, sekundarna socijalizacija može se odvijati bez emocionalno nabijene identifikacije pojedinca s generaliziranim drugima (Berger, Luckmann, 1992: 164-167).

Razvijanje procedura održavanja zbiljnosti iznimno je važno za svako društvo zbog očuvanja ravnoteže između objektivne i subjektivne zbilje. Ravnoteža između subjektivne i objektivne zbilje vezana je uz stupanj uspješnosti socijalizacije. Uspješnu socijalizaciju karakterizira visok stupanj ravnoteže između objektivne i subjektivne zbilje, dok neuspješnu socijalizaciju karakterizira neravnoteža između subjektivne i objektivne zbilje. Subjektivna zbilja jest ona zbilja koja je zahvaćena u individualnoj svijesti. Zbog umjetnog karaktera sekundarne socijalizacije, subjektivna zbilja ranjiva je u odnosu na osporavajuće definicije zbilje. Internalizacije subjektivne zbilje nisu duboko ukorijenjene u svijesti pojedinca pa mogu biti lakše osporene od internalizacija objektivne zbilje (Berger, Luckmann, 1992: 174, 190).

Osim spomenutih značajnih drugih, koji imaju središnju ulogu u potvrđivanju identiteta, manje značajni drugi također su bitni za ponovno potvrđivanje i održavanje subjektivne zbilje. Manje značajne druge Berger i Luckmann nazivaju zborom. Značajni drugi i zbor su u dijalektičkom

odnosu. Oni interferiraju međusobno ali i sa subjektivnom zbiljom (Berger, Luckmann, 1992: 176, 177).

3. Primjena teorije konstrukcije zbilje Bergera i Luckmanna na virtualnu zbilju

Ovo poglavlje bavit će se analizom interpretacije fenomena iz virtualne stvarnosti i njihovim premještanjem u zbilju svakodnevnog života. Nadovezujući se na prvo poglavlje rada, kao sociolog, moram se zapitati koja je povezanost između virtualne i realne zbilje. Ovo poglavlje bavit će se pitanjem kako karakteristike virtualne zbilje i virtualnog identiteta otkrivaju značajke pojedinčeve realne zbilje i stvarnog identiteta.

3.1 Identitet

Identitet predstavlja ključan element subjektivne zbilje. On je, kao i svi elementi subjektivne zbilje, u dijalektičkom odnosu s društvom (Berger, Luckmann, 1992: 201). Prema Giddensu, identitet predstavlja razumijevanje koje pojedinac ima o tome tko i što je važno. Možemo razlikovati osobni i društveni identitet. Društveni identitet karakteriziraju značajke koje drugi pripisuju pojedincu. Društveni identitet ima kolektivnu dimenziju, budući da označava sličnosti svih pojedinaca u društvu. Društveni identiteti su zajednički mnogim pojedincima. Primjerice društveni identitet „student“ dijele mnogi ljudi. S druge strane, osobni identitet nas razlikuje od drugih ljudi. Interakcija s okolinom stvara poveznice između objektivne i subjektivne zbilje i tako učvršćuje osobni identitet. Društveni identitet ne nastaje u potpunosti pod našom kontrolom, već nam ga okolina dodijeli. S druge strane, osobni identitet većinski nastaje pod utjecajem naših odluka i djelovanja. U današnjem, modernom društvu, osobni identitet mnogo je nestabilniji i svestraniji nego prije. Danas postoji iznimno velik broj mogućnosti kreiranja osobnog identiteta, budući da su tradicionalni i fiksni čimbenici određenja identiteta pali u drugi plan (Giddens, 2007: 29, 30).

U svakom pojedincu vlada trajna dijalektika između identiteta i njegova biologijskog supstrata. Neovisno jedno o drugome, pojedinac doživljava sebe kao organizam, te opredmećuje sebe koji je izveden iz društva. Ova dva procesa često su suprotna te se doživljavaju kao sukob između „višeg“ i „nižeg“ identiteta. Na primjer, u većini društava se od muškarca očekuje da bude

hrabar, stoga je on primoran suzbiti svoj strah u situacijama u kojima se očekuje da bude hrabar. Strah predstavlja instinkt, odnosno „niži“ identitet, dok je hrabrost „viši“ identitet koji ima ulogu podčinjavanja „nižeg“ zbog očekivanja okoline (Berger, Luckmann, 1992, 211).

Sociolog Stuart Hall analizirao je identitet u kontekstu simboličkog interakcionizma. Nadovezuje se na činjenicu da je pojedinčevo mišljenje o samome sebi (Mead ovo označava pojmom „ja“) proizvod mišljenja drugih o njemu. Također, Hall je dao poveznicu s Charlesom Hortonom Cooleyem, koji je uvelike utjecao na Meadovu teoriju refleksivnosti, spomenuvši njegov koncept „zrcalno ja“ tj. „ja u ogledalu“ (Haralambos, Holborn, 2002: 923, prema: Hall, 1992). „Zrcalno ja“ označava čovjekovu sposobnost da samog sebe vidi onako kako gleda bilo koji drugi socijalni objekt. Taj koncept može se podijeliti na tri osnovna dijela. Prvo je razmišljanje o tome kako izgledamo drugima. Sljedeće je zamišljanje kako nas drugi prosuđuju i posljednje je razvijanje samoosjećaja kao rezultata naših predodžbi o prosudbama drugih o nama. Suosjećajna introspekcija, odnosno suosjećajno samoopažanje, je duboko shvaćanje samoga sebe i svojih postupaka (Colley, 1902: 179-185). Ovaj koncept iznimno je važan za daljnju razradu identiteta i međuodnosa virtualnog i stvarnog identiteta pojedinca.

Prema Hallu, odlika suvremenih društava je fragmentacija identiteta. Danas pojedinac nema samo jednu predodžbu o tome tko je, nego posjeduje nekoliko identiteta, koji mogu biti i potpuno proturječni. Razlozi tome su brojni. U modernom društvu konstantno se odvijaju promjene stoga je pojedincu zaista teško imati samo jedan identitet, odnosno samo jedno sebstvo. Također, razvojem društvenih pokreta došlo je do pojave novih identiteta. Na primjer, nakon 1970.-ih godina pojavili su se identitet feministice, borca za rasnu ravnopravnost, identitet ekologa i slično. Dakle, pojavile su se nove opcije koje su otežavale ljudima zadržanje isključivo jednog identiteta. Procesom modernizacije društva ljudi su se kroz godine udaljili jedni od drugih. U modernom društvu ne vlada tradicionalno zajedništvo i mehanička solidarnost, već postoji viši stupanj izoliranosti. Upravo iz tog razloga, vrlo je teško u modernom društvu graditi koherentne identitete utemeljene na društvenoj interakciji (Haralambos, Holborn, 2002: 923, 924, prema: Hall, 1992).

U predmodernom dobu tradicija je imala ključnu ulogu u formiranju identiteta. Danas tradicija nema toliki utjecaj na identitet. Dakako, tradicija danas još uvijek postoji, no tradicija se više ne doživljava kao nešto što se bez promišljanja preuzima i integrira u identitet, već ju se opravdava

isključivo u kontekstu modernih spoznaja koje nisu temeljene na njoj samoj (Fanuko, 2008: 309,310).

Anthony Giddens, Ulrich Beck i Scott Lash u svome radu pod naslovom *Refleksivna modernost* (1994), navode refleksivnost kao generalnu karakteristiku modernih društava. Ljudi danas, zbog ubrzanog načina života uzrokovanog razvojem tehnologija i interneta, konstantno propituju sebe i sve oko sebe. Proces refleksivnosti u modernom društvu objašnjavaju na sljedeći način:

Refleksivnost modernoga društvenog života sastoji se u tome da ljudi stalno preispituju socijalnu praksu i da je mijenjaju pod utjecajem novih informacija o samim tim postupcima, čime bitno mijenjaju njihov karakter (Fanuko, 2008: 310, prema: Beck, Giddens, Lash, 1994).

Ključan čimbenik u fragmentaciji identiteta je globalizacija. Globalizacija podrazumijeva razvoj komunikacije. Pojava i razvoj interneta i društvenih mreža srušili su granice u stvaranju identiteta. Identitet je postao decentriran. Identitet više ne mora biti povezan s geografskim područjem na kojem pojedinac živi. Online svijet, odnosno virtualni svijet otvara mnoge nove mogućnosti u kreiranju identiteta. Glavni problem globalizacije je proturječnost. Globalizacija ujedno izolira ljude ali i vodi većoj homogenizaciji tj. sličnosti među ljudima. Na primjer, u većini razvijenih zemalja svijeta dostupan je velik izbor popularnih brendova odjeće i obuće. Uz to, na internetu se oglašavaju ti isti brendovi, za njih zna velik broj ljudi u svijetu, stoga se velik broj ljudi zaista odjeva na sličan način. Suprotno toj homogenizaciji, treba spomenuti da još uvijek jedan dio svijeta nema pristup internetu i u potpunosti je isključen iz procesa globalizacije i spomenute homogenizacije. Razlika između osobe visokog socioekonomskog statusa u New Yorku, koji ima pristup internetu i osobe niskog socioekonomskog statusa u Turkmenistanu, koja nema pristup internetu, je enormna (Haralambos, Holborn, 2002: 923-924, prema: Hall, 1992).

3.2 Problematika interneta i društvenih mreža

Giddens definira internet kao „globalni sustav međupovezanih računala“ (2007: 469). Širenje interneta u svijetu nametnulo je sociolozima mnoga pitanja. Između ostalih i pitanje odnosa virtualne i realne zbilje. Virtualna zbilja odvija se u kibernetičkom prostoru. Taj prostor karakteriziraju međuodnosi proizašli iz globalne mreže računala koje čine internet (Giddens, 2007: 471).

Novi globalni komunikacijski fenomen društvenih mreža u suvremenom svijetu zauzima iznimno važan položaj u društvu. Budući da je čovjek društveno biće, društvene mreže, koje karakterizira društvena komunikacija i grupiranje po poljima interesa, ga interesiraju i privlače (Grbavac, Grbavac, 2014: 207). Jacinta i Vitomir Grbavac u svome članku društvene mreže definiraju kao:

uslugu zasnovanu na Webu koja dozvoljava pojedincu da napravi (polu)javni profil i u okviru ograničenog sustava, artikulira listu drugih korisnika s kojima dijeli povezanost te vidi i uspoređi svoju listu kontakata s onima koje su napravili drugi korisnici unutar sustava (Grbavac, Grbavac, 2014: 208).

Zygmunt Bauman također se bavio fenomenom virtualnog. On govori o pojmu „virtualnog totaliteta“ koji ima karakteristiku da se u njega lako ulazi i izlazi. Tvrdi da virtualni totalitet ne može nadomjestiti čvrsti, fizički oblik zajedništva. Iznimno je jednostavno postati članom virtualne zajednice no one stvaraju privid intimnosti, tj. iluziju zajednice. Najvažnije, one nikako ne mogu stvoriti sadržaj osobnog identiteta (Bauman, 2009, 26).

4. Suvremena problematizacija stvarnog i virtualnog

Mnogi suvremeni autori obrađivali su temu virtualne stvarnosti. U ovom poglavlju izdvojena su mišljenja Ervinga Goffmana, Jeana Baudrillarda i Manuella Castellsa.

4.1 Teorija predstavljanja Ervinga Goffmana u kontekstu međudnosa virtualnog i stvarnog identiteta

Erving Goffman u svome djelu *Predstavljanje osobe u svakodnevnom životu* iznosi koncepciju o osobi, koja je uvelike povezana s Meadovim idejama. Goffman, isto kao i Mead, naglašava postojanje sukoba između „ja“ i „mene“, odnosno sukoba između nesvjesnog dijela ličnosti, koji je impulzivan i dijela koji predstavlja odgovor na očekivanja okoline. Sukob postoji zato što postoje određene razlike između onoga što bi pojedinac spontano učinio i onoga što se od njega očekuje. U biti, svi smo mi suočeni sa zahtjevom da učinimo ono što od nas okolina traži. Da bi zadovoljili zahtjeve okoline, koja u Goffmanovoj teoriji predstavlja publiku, izvodimo uloge. Ovakav pristup naziva se dramaturški pristup društvu (Goffman prema Ritzer, 1997: 195). Bauman ovaj fenomen objašnjava tako što navodi da je pojedinac primoran prilagoditi se „drugoj

prirodi“ kako bi ispoštovao pravila razuma, djelovao racionalne i bio uspješan i slobodan (Bauman, 1976: 6).

Za Goffmana je osoba „...dramski učinak koji proizlazi... iz scene koja se prikazuje“ (Goffman, 1959: 253). U njegovoj teoriji bitni su prednji i stražnji plan. Prednji plan odgovara pozornici koju vidi publika. Njega karakterizira izvedba koja nerijetko funkcionira na općenit i utvrđen način. S druge strane, stražnji plan nalazi se iza pozornice. Na primjeru virtualne zbilje ove pojmove može se objasniti na sljedeći način. Prednji plan predstavlja skup objava pojedinca na određenoj društvenoj mreži. Te objave u većini slučajeva ne prikazuju u potpunosti realnu sliku pojedinca. Sagledavši skup tih objava moguće je zaključiti određene stvari o pojedincu, tj. definirati njegov virtualni identitet. Stražnji plan predstavljaju svi segmenti života koji ne moraju nužno biti prikazani na društvenoj mreži. Ti segmenti čine stvarni identitet pojedinca Goffman prema: Ritzer, 1997: 196-198). U komunikaciji na internetu pojedinac nije u interakciji s realnim drugim, već s virtualnom slikom drugoga. Ta virtualna slika, tj. virtualni identitet, najčešće predstavlja samo dio realne slike drugoga, odnosno samo dio stvarnog identiteta drugoga (Žižek, 2009.).

Svi ljudi nastoje se predstaviti okolini u najboljem mogućem svjetlu. Goffman tvrdi da se to postiže manipulacijom, odnosno upravljanjem impresijama. Upravo zato, nadovezujući se na prethodni primjer, pojedinac bira što će objaviti na društvenoj mreži, a što sakriti jer to ne smatra reprezentativnim. Refleksivnost se kod Goffmana očituje tako da je taj pojedinac svjestan kako će svojim upravljanjem impresijama utjecati na okolinu i predstaviti sebe. Prilagođavanjem situaciji pojedinac vrši proces refleksije i pokušava se predstaviti što je bolje moguće (Goffman, 1959: 208-212).

4.2 Jean Baudrillard

O suvremenom svijetu, u kojem su masovni mediji sveprisutni, Jean Baudrillard govori kao o svijetu hiperrealnosti. Na moderne masovne medije i njihov utjecaj, Baudrillard gleda kao nešto sasvim drugačije od ostale tehnologije. Za njega stvarnost tj. realnost više ne postoji. On zastupa mišljenje da ljudi u suvremenom svijetu u biti više nisu ljudi, već poruke na različitim zaslonima. Te poruke na različitim zaslonima dobivaju značenje iz određenih slika, koje Baudrillard

označava pojmom simulakrum, te zbog toga nemaju temelj u realnoj zbilji (Giddens, 2007: 462, prema Baudrillard, 1976).

Pretvaranje virtualne slike u poruku, koje spominje Baudrillard može se također nazvati vizualizacijom u tehnologiji virtualne realnosti. Ta vizualizacija označava grafički prikaz virtualne zbilje (slika ili animacija), a može se prikazati posredstvom različitih uređaja kao primjerice televizora ili monitora. Virtualna realnost podrazumijeva skup tehnologija pomoću kojih se slika stvarnosti zamjenjuje slikom virtualne zbilje (Grbavac, Grbavac, 2015: 48).

Rade Kalanj u svojoj uredničkoj knjizi (2001.), između ostalih, obrađuje Baudrillardova djela *Fatalne strategije* i *Zloduh slike*. Baćak u svome članku za spomenuta djela piše da:

otkrivaju nadmoć objekta nad subjektom, nadmoć slike nad stvarnošću, nestanak referencijalnosti, imploziju značenja i smisla, paradoks pretjeranosti, odnosno suviška stvarnosti koja se ne ništi u korist imaginarnoga, već se poništava u korist najstvarnijeg od stvarnoga: hiperrealnoga (Baćak, 2002: 120).

Kritički sagledavajući i propitujući suvremeno globalno informacijsko društvo medijskog spektakla, Baudrillard zauzima prilično radikalni stav i tvrdi da je društvo suočeno s krajem povijesti. To objašnjava tako što navodi da suvremeno društvo karakterizira visok stupanj neodređenosti, odnosno relativnosti. Današnju stvarnost označavaju hiperrealnost, tj. višak stvarnosti, uzrokovan općom masmedizacijom društva (Baćak, 2002: 119,120, prema: Baudrillard, 1987).

4.3 Manuel Castells

Predgovor Castellsove knjige *Uspon umreženog društva*, napisao je Vjeran Katunarić. Za Castellsa je mreža, točnije nastanak umreženog društva, glavna strukturalna posljedica utjecaja nove informacijske tehnologije. Nova tehnologija uvelike je utjecala na preobrazbu suvremene kulture. Tu suvremenu kulturu Castells naziva kulturom stvarne virtualnosti. Mediji su ti koji daju posredujuću sliku stvarnosti, koja postaje sve važnija u odnosu na neposrednu percepciju stvarnosti. Pomoću medija, koji interpretiraju stvarnost, virtualna stvarnost postaje stvarna virtualnost. Srž stvarne virtualnosti nalazi se u tehnologiji, te obuhvaća sve dimenzije stvarnosti (Katunarić u: Castells, 2000: 17,18).

Virtualni prostor Castells naziva prostorom tokova. Taj prostor, nastao na temelju računalno posredovane komunikacije, čine elektronički impulsi, komunikacijska sjecišta i menadžerske elite. Suprotno tome, prostor mjesta predstavlja realan, fizički prostor. Prostor tokova svakim danom postaje sve više globalno povezan, dok prostor mjesta postaje sve više dezintegriran (Katunarić u: Castells, 2000: 19).

5. Zaključak

Cilj ovog rada bio je istražiti međuodnos virtualnog i stvarnog identiteta kod ljudi, u teorijskom konceptu sociologije znanja pomoću teorije konstrukcije socijalne zbilje Bergera i Luckmanna.

U prvom poglavlju rada iznesena je teorija konstrukcije zbilje Bergera i Luckmanna, te su navedene ključne odrednice same teorije, poput, zbilje svakodnevnog života, objektivne i subjektivne zbilje. U sljedećem poglavlju fokus je bio na primjeni spomenute teorije na virtualnu zbilju. Prvo je definiran i razrađen pojam identiteta, a zatim napravljena analiza suodnosa stvarnog i virtualnog identiteta. Nadalje, definirani su pojmovi interneta i društvenih mreža, analizirana je njihova problematika u suvremenom društvu, te je detaljnije objašnjen pojam virtualne stvarnosti. U trećem poglavlju rada iznesena su mišljenja suvremenih sociologa Ervinga Goffmana, Jeana Baudrillarda i Manuela Castellsa o problematizaciji stvarnog i virtualnog. Svaki od njih na drugačiji, no opet sličan način sagledava suvremeni problem međuodnosa stvarnog i virtualnog.

U današnjem, suvremenom društvu, virtualni i stvarni identitet u kompleksnom su odnosu. Sve je teže razlučiti granicu između virtualnog i stvarnog, budući da se virtualno sve više smatra stvarnim. Virtualni identitet važniji je nego ikada prije. Internet i društvene mreže omogućili su komunikaciju s mnoštvom ljudi koja dovodi do novih spoznaja i tako pridonosi jačanju pojedinčevog identiteta. Koliko god je tehnologija omogućila čovjeku napredak i pružila mu bezbroj mogućnosti kreiranja samoga sebe, važno je održati balans između virtualnog i stvarnog identiteta. Lako se događa da se virtualni identitet pojedinca uvelike razlikuje od stvarnog, te da mu je u biti suprotan. U takvom slučaju dolazi do mnogih problema u životu pojedinca i drugih oko njega, budući da se radi o lažnom predstavljanju. Internet i društvene mreže imaju mnoge prednosti, te nam mogu pomoći u stvaranju samoga sebe, nudeći nam uvid u nešto što nam u zbilji svakodnevnog života možda nije nadohvat ruke, no ne smijemo dozvoliti da nam virtualni identitet postane primaran i lažan, a da se naš stvarni identitet izgubi.

6. Literatura

Pisani izvori:

- (1) Baćak, V. (2002.) „Recenzija – prikaz: Jean Baudrillard – Simulacija ili zbilja“, *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme*, sv.3 (5/6): 119-121.
- (2) Baudrillard, J. (1976.) *L' échange symbolique et la mort*, Paris: Editions Gallimard.
- (3) Baudrillard, J. (2007.) *Les stratégies fatales*, Paris: Livre de Poche.
- (4) Baudrillard, J. (1987.) *The Evil Demon of Images*, Waterloo: The Power Institute of Fine Arts.
- (5) Bauman, Z. (1976.) *Towards a Critical Sociology: An Essay on Commonsense and Emancipation*, London: Routledge and Kegan Paul.
- (6) Bauman, Z. (2009.) *Identitet. Razgovor s Benedettom Vecchijem*, Zagreb: Naklada Pelago.
- (7) Beck, U., Giddens, A., Lash, S. (1994.) *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- (8) Berger, P. L., Luckmann, T. (1966./1992.) *Socijalna konstrukcija zbilje*, prev. S. Dvornik, Zagreb: Biblioteka Naprijed.
- (9) Castells, M. (1998./2000.) *Uspon umreženog društva*, prev. O. Andrić, Zagreb: Golden marketing.
- (10) Cooley, C. H. (1902.) *Human Nature and the Social Order*, New York: Scribner's.
- (11) Fanuko, N. (2008.) *Sociologija*, Zagreb: Profil.

- (12) Giddens, A. (1986./2007.) *Sociologija*, prev. R. Rusan- Polšek, Zagreb: Naklada Globus.
- (13) Grbavac, J., Grbavac, V. (2014.) „Pojava društvenih mreža kao globalnog komunikacijskog fenomena“, *Media, culture and public relations*, vol. 5 (2): 206- 219.
- (14) Grbavac, J., Grbavac, V. (2015.) „Utjecaj multimedija posredstvom tehnologija virtualne realnosti na komunikacije“, *Media, culture and public relations*, vol. 6 (1): 44- 55.
- (15) Goffman, E. (1959.) *Presentation of Self in Everyday Life*, New York: Anchor.
- (16) Hall, S. (1992.) *The Question of Cultural Identity*, London: Sage Publications Ltd.
- (17) Haralambos, M., Holborn, M. (2002) *Sociologija – Teme i perspektive*, prev. M. Paić Jurinić, R. Rusan, V. Tomić, Zagreb: Golden marketing.
- (18) Kalanj, R. (ur.) (2001.) *Simulacija ili zbilja*, Zagreb: Jesenski i Turk.
- (19) Mead, G. H. (1934./2003.) *Um, osoba i društvo sa stajališta socijalnog biheviorista*, prev. S. Dvornik, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- (20) Ritzer, G. (1983./ 1997), *Suvremena sociologijska teorija*, prev. O. Čaldarović, Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Internetski izvori:

- (1) Zašto mladi koriste društvene mreže (2013.) Srednja.hr
<https://www.srednja.hr/zabava/geek-kutak/tech-web/zasto-mladi-koristedrustvene-mreze/>
 (stranica posjećena: 20. lipnja 2019.)
- (2) Žižek, Slavoj: The Reality of the Virtual, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=NXi46W51104> (stranica posjećena: 28.8.2020.), 2009.